QARAQALPAQSTANDA QAYTA TIKLENETUǴÍN ENERGETIKA HÁM AYLANBALÍ EKONOMIKA JOYBARLARÍNA SÍRT EL INVESTICIYALARÍN TARTÍWDÍŃ AYMAQLÍQ RAWAJLANÍWǴA TÁSIRI

Tezis: Qayta tiklenetuǵın energetika hám aylanbalı ekonomikaǵa sırt el investiciyaları

Kurbanov Baxtiyar Darmenbaevich
Qaraqalpaqstan awıl xojalıǵı hám agrotexnologiyalar instituti
Ekonomika xam buxgalteriya esabı kafedrası
Biznesti basqarıw 2-kurs magistrantı
e-mail: batonhec@gmail.com

Annotaciya. Maqalada Qaraqalpaqstan Respublikasında samal hám quyash energetikası, sonday-aq awıl xojalıǵı qaldıqların qayta islew joybarlarına sırt el investiciyaların tartıwdıń aymaqtıń ekonomikalıq hám sociallıq rawajlanıwına tásiri talqılanadı. Iri energetikalıq joybarlar, aylanbalı ekonomika hám hayal-qızlar isbilermenligi arasındaǵı baylanıs ashıp beriledi hám investiciya tartıwdı jetilistiriw boyınsha usınıslar beriledi.

Gilt sózler: sırt el investiciyaları, qayta tiklenetuǵın energetika, samal elektr stanciyası, quyash energiyası, aylanbalı ekonomika, awıl xojalıǵı qaldıqları, hayal-qızlar isbilermenligi, aymaqlıq rawajlanıw.

Kirisiw

Házirgi waqıtta Ózbekstan Respublikası energetika balansın «jasıl» baǵıtqa ózgertiwdi mámleketlik siyasattıń áhmiyetli baǵdarı dep belgiledi. 2024-jılı qabıl etilgen ózgerisler boyınsha 2030-jılǵa shekem qayta tiklenetuǵın energiya dereklerinińquwatın 27 GVt-qa jetkeriw hám olardıń elektr energiyasın islep shıǵarıwdaǵı úlesin 40%-ǵa kóteriw maqset etilgen [1]. Bul maqsetlerge tek ishki resurslar esabınan erisiw qıyın, sonıń ushın sırt el investiciyaların tartıw sheshiwshi áhmiyetke iye.

Qaraqalpaqstan Respublikası bul baǵdarda ayrıqsha orın iyeleydi. Aymaqtıń keń

ashıq aymaqları, turaqlı samalı hám jıl boyı quyashı kóp bolıwı qayta tiklenetuǵın energetika ushın qolaylı sharayat jaratıwda. Sonıń menen birge, awıl xojalıǵı aymaq ekonomikasınıń tiykarǵı tarmaqlarınıń biri bolıp, onnan payda bolatuǵın qaldıqlar tolıq paydalanılmay atır. Aral teńiziniń qurıwı menen baylanıslı ekologiyalıq máseleler, sonday-aq awıl jerlerinde jumıs orınlarınıń, ásirese hayal-qızlar ushın jumıs orınlarınıń jetispewshiligi bul temanıń aktuallıǵın arttıradı.

Tezistiń maqseti — qayta tiklenetuǵın energetika hám aylanbalı ekonomika joybarlarına tartılǵan sırt el investiciyalarınıń Qaraqalpaqstannıń ekonomikalıq hám sociallıq rawajlanıwına tásirin bahalaw hám bul processti jetilistiriw boyınsha usınıslar islep shıǵıw.

Tiykarǵı bólim

Samal energetikasına sırt el investiciyaları. Aymaqqa tartılǵan eń iri joybarlardıń biri — Saúdiya Arabiyasınıń ACWA Power kompaniyası tárepinen Qaraqalpaqstanda qurılıwı rejelestirilgen quwatı 1,5 GVt bolǵan samal elektr stanciyası. Joybardıń investiciya kólemi shama menen 2,4 mlrd AQSh dolların quraydı, ol 1,65 mln úy xojalıǵın elektr energiyası menen támiyinlewge hám jılına shama menen 2,4 mln tonna karbonat angidrid shıǵarındıların azaytıwǵa múmkinshilik beredi [2]. Bunday joybarlar aymaqqa tek kapital emes, al zamanagóy texnologiyalardı, basqarıw tájiriybesin hám járdemshi xizmetler bazarın (qurılıs, transport, texnikalıq xizmet kórsetiw) alıp keledi.

Quyash energetikası. Iri stanciyalar menen qatar, fermer xojalıqları, kishi kárxanalar hám úy xojalıqlarında quyash panellerin ornatıw awıl jerlerindegi energiya támiyinatın turaqlı etedi. Bul suw násosları, salqın saqlaw orınları hám kishi qayta islew cexları ushın ózine túser bahanı tómenletedi. Ózbekstanda 2024-jılı 10 ay ishinde quyash hám samal stanciyaları shama menen 4 mlrd kVt·saat elektr energiyasın islep shıǵardı, onnıń basim bólimi quyash stanciyalarına tuwra keledi [3].

Awıl xojalıǵı qaldıqların qayta islew. Mal qıyı, ósimlik qaldıqları, paxta sabaqları hám basqa qaldıqlar biogumus (vermikompost), kompost, biogaz hám ot-jem islep shıǵarıw ushın shiyki zat bolıp xızmet etedi. Avtordıń óz tájiriybesi kórsetkendey, biogumus islep shıǵarıw az kapital talap etedi, al ol topıraq qunarlılıǵın hám ónimdarlıqtı jaqsılaw arqalı awıl xojalıǵına qosımsha payda beredi. Arzan hám turaqlı «jasıl» energiya bunday qayta islew óndirislerin keńeytiwge múmkinshilik jaratıp, aylanbalı ekonomika principin ámelge asıradı: qaldıq → shiyki zat → ónim.

Aymaqlıq tásir hám hayal-qızlar isbilermenligi. Joqarıdaǵı joybarlardıń aymaqǵa tásiri bir neshe baǵdarda kórinedi:

jumıs orınların jaratıw: qurılıs dáwirinde hám paydalanıw dáwirinde;

jergilikli byudjetke salıq túsimleriniń kóbeyiwi;

energiya támiyinatınıń jaqsılanıwı hám tábiyǵıy gazdı únemlew;

ekologiyalıq jaqtan shıǵarındılardıń azayıwı.

Aylanbalı ekonomika joybarları ásirese hayal-qızlar ushın qolaylı. Biogumus, kompost, ot-jem tayarlaw, issixanalar hám ónimdi sanlı kanallar (Telegram, Instagram) arqalı satıw úyge jaqın jáne az kapital menen baslanatuǵın iskerlik túrleri bolıp tabıladı. Sırt el investorlarınıń sociallıq juwapkershilik baǵdarlamaları hám xalıqaralıq donorlardıń grantları hayal-qızlardıń bul tarawlardaǵı isbilermenligin qollap-quwatlaw ushın qosımsha derek bolıwı múmkin.

Juwmaq hám usınıslar

Qayta tiklenetuǵın energetika hám aylanbalı ekonomika joybarlarına tartılǵan sırt el investiciyaları Qaraqalpaqstan ushın tek energiya támiyinatı máselesin sheshpeydi. Olar «investiciya → jasıl energiya → qayta islew óndirisi → kishi biznes hám jumıs orınları» degen shınjir arqalı aymaqtıń kompleksli rawajlanıwına xızmet etedi. Bul shınjirdıń nátiyjeliligin asırıw ushın tómendegiler usınıladı:

Iri samal hám quyash joybarlarınıń járdemshi xızmetlerine (qurılıs, transport, texnikalıq xızmet) jergilikli kishi kárxanalardı tartıw mexanizmin engiziw.

Awıl xojalıǵı qaldıqların qayta islew joybarları ushın «jasıl» kreditler hám kishi grantlar baǵdarlamasın jaratıw.

Fermer xojalıqları hám kishi biznes ushın quyash panellerin ornatıwǵa jarım-jartılay subsidiya beriw.

Sırt el investorlarınıń sociallıq juwapkershilik qarjıların hayal-qızlardıń aylanbalı ekonomika tarawlarındaǵı isbilermenligin oqıtıw hám qollap-quwatlawǵa baǵdarlaw.

Qaraqalpaqstanda «jasıl» investiciya joybarlarınıń bir aynalı portalın jaratıp, investorlar ushın maǵlıwmatlardı ashıq hám qolaylı etiw.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

Uzbekistan targets 27 GW of renewable capacity, 40% in power generation by 2030. Enerdata, 2024-jıl 23-yanvar. https://www.enerdata.net/publications/daily-energy-news/uzbekistan-targets-27-gw-renewable-capacity-40-power-generation-2030.html

ACWA Power signs agreements to develop 1.5 GW wind farm in Uzbekistan. IPP Journal, 2022-jıl 22-avgust. https://ippjournal.com/news/acwa-power-signs-agreements-to-develop-15-gw-wind-farm-in-uzbekistan

Green energy production growing in Uzbekistan. Kun.uz, 2024-jıl 21-oktyabr. https://kun.uz/en/news/2024/10/21/green-energy-production-growing-in-uzbekistan

Ózbekstan Respublikasınıń «Qayta tiklenetuǵın energiya dereklerinen paydalanıw haqqında» Nızamı (2019-jıl, keyingi ózgerisleri menen).